

RECENZIO

SÁNTHA KÁLMÁN: KVALITATÍV TARTALOMELEMZÉS
EÖTVÖS JÓZSEF KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 2022, 131 OLDAL (ISBN 978 963 9955 95 0)

Tódor Erika Mária

A tudományos, szakmai diskurzusok egyik kulcsfogalma a kutatási folyamatokban megjelenő kutatómódszertan, mely az általánosítások hitelességének fontos mutatója. Ebben a tekintetben, ha csak a konferenciák kivonatait vagy fokozati vizsgák rezüméit vizsgáljuk, láthatóvá válik, hogy a kutatási módszerek használatának trendjeit legnagyobb mértékben a kutatási téma és szakterület, a kutatási célok határozzák meg, de befolyásolhatják olyan másodlagos tényezők is, mint például egy bizonyos módszertani irányzat preferenciája vagy akár a kutatási módszerek ismerete.

Ilyen értelemben hiánypótló írásként olvashatjuk Sántha Kálmán *Kvalitatív tartalomelemzés* című munkáját, mely a budapesti Eötvös József Könyvkiadónál látott napvilágot. A kötet célja, ahogy a szerző a *Bevezetőben* ezt ki is hangsúlyozza, hogy a kvalitatív tartalomelemzés eljárásainak „érthető és pontos leírásával” hozzájáruljon „a kvalitatív elemzések szisztematizálási folyamatához” (9. p). A szerző a kvalitatív elemzés központi elemeként a szövegelemet jelöli meg (ami lehet karakter, szó, mondat, bekezdés, szövegtörzs), bár a kötetben számos útmutatást találunk nemcsak a szövegek, hanem az audio, videó, képek, multikódolt szövegek (adatok) feldolgozására. A megközelítés sajátosságát az határozza meg, hogy „az empirikusan megfigyelhető jelenség minőségéről és kontextusba ágyazottságáról ad információkat” (21. p).

A kötet két fő logikai egységet tartalmaz: az első felében a tartalomelemzés alapfogalmainak „manuális” alkalmazására összpontosít, majd a bemutatott fogalomháló számítógéppel támogatott adatelemzés technikáit mutatja be számos gyakorlati példával illusztrálva.

Az első egységben a kvalitatív tartalomelemzés történeti hátterét ismerjük meg, majd a tartalomelemzés technikáiba, fontosabb mozzanataiba nyerünk betekintést. A kvalitatív elméletgenerálás lényege, hogy a feltérképezett adatok alapján jellemző mintázatokat, kategóriákat, fogalmi hálókat generál a kutatási kérdés megválaszolására. A tartalomelemzés ily módú megközelítése számos ponton különbözik a klasszikus elemzéstől. Közülük, a kötetben foglaltak alapján (33. p), csak néhányat említenék:

- A kvalitatív tartalomelemzések esetében a hipotézisek generálása nem szükséges. A kutatási folyamat kiindulópontja a kutatási kérdés, mely a problémák körkörös áttekintésével közelít a válaszok megfogalmazásához.
- A kvalitatív tartalomelemzésekben az értékelések párhuzamosan is haladhatnak.
- Az adatok kódolásának folyamata interaktív.
- A kategóriák a strukturálás jelentőségével bírnak, nem az adatok számszerűsítése a fő cél.
- Az elemzésben nem feltétlenül szükséges (bár nem is zárja ki) a statisztikai feldolgozás.

A kvalitatív tartalomelemzés adatainak feldolgozásában néhány jelentősebb feldolgozási szakasz különös figyelmet igényel, főképp az adatvesztés elkerülése céljából. Egy hanganyag esetében, az első lépés a szöveges dokumentum (vagy átírás) elkészítése. Mind kezdő, mind gyakorlattal rendelkező kutatók számára a kötet jól rendszerezett összegző táblázatokkal és jelmagyarázatokkal nyújt

segítségét a szövegek átírásához és korpuszfejlesztéshez (lásd 81. p), de újszerű az érzelmek megjelenítésének módja is a kódolási jelrendszerben (85. p).

A korpuszfejlesztés után az adatok kódolására kerül sor, melynek lényege a kategóriaképzés (vagy kódháló) és az első logikai művelete ennek a szakasznak az előkódolás, a főkódok (kategóriák) meghatározásával. Majd ezt követi az alkategóriák (alkódok) meghatározása a kódhierarchia kialakítása céljából. A tartalmi kategóriákat a leggyakrabban előforduló változók képezik, de más szempontú kategória állítások is indokoltak, mint például a formális, skálás kategóriatípusok. A kódolás folyamatában érdemes szem előtt tartani a két munkasík kölcsönösen kiegészítő jellegét, nevezetesen a szövegszintű és a fogalmiszintű elemzéseket. Az első szintű munkafolyamat magába foglalja a szövegek kiemelését, memók írását, míg a fogalmi szint a kulcsszavak összefüggéseit térképezi fel, értelmezi, modellezi.

A megbízhatóság céljából az interkódolás nyújtja a legtöbb támaszt a végleges kódháló rögzítéséhez, ami lényegében az adatok újrakódolását jelenti, és intra- vagy interszónális kódolás formájában kerülhet sorra; azaz egyéni kutatás esetében egy későbbi időpontban kódolja újra a kutató a korpuszt, csoportos kutatás esetén a csoport tagjainak újrakódolását jelenti. Az adatok ily módon rögzítése lehetőséget biztosít az eredmények reprezentálására, szemléltetésére és az elméletgenerálásra.

Az elméletgenerálás folyamatában deduktív, induktív, kombinált kategóriaállítási lehetőségek különíthetők el. A deduktív, elméletvezérelt kategóriaképzés esetében az elméleti háttérfogalmak képezik a főkategóriák alapját, míg az induktív vagy adatvezérelt kategóriaállítások esetében az empirikus adatokból származtatható a fő- és alkódok rendszere. A kombinált kategóriaállításban különböző konfigurációk körvonalazódnak, de lényege a fentebb említett két megközelítés kombinatív használata. A jobb megértés céljából egy olyan kutatással szemléltetném az fenti megközelítést, amely elméletvezérelt adatfelvétellel indít (például egy strukturált interjúval) és az elméleti keret alapján kerül sor a főkódok leképezésére, míg az alkódok hozzárendelése, az empirikus adatok alapján történik induktív módon.

A kötet második része a számítógéppel támogatott kvalitatív adatelemzésbe vezeti be az olvasót. A szerző főképp a MAXQDA által nyújtott adatfeldolgozási lehetőségeket ismerteti, de emellett az Atlas.ti és NVivo szoftverekre is több esetben utal. Ez a fejezet a szemléletes magyarázatok által válik izgalmassá, a szerző saját kutatásai alapján mutat be technikákat, adatfeldolgozási eszközöket, vizualizációs lehetőségeket, így a bemutatott tapasztalati észrevételek alapján a téma iránt érdeklődők könnyebben el tudják dönteni melyik szoftver használatát preferálják.

A kötet egy *Összegzéssel* zárul, ami további olvasási lehetőségeket kínál, hiszen olyan folyóiratok, konferenciák, rendezvények honlapjait összegzi, melyek további tájékozási lehetőséget biztosítanak az érdeklődők számára.

A kvalitatív tartalomelemzés – a szerző megjegyzése szerint – módszertani szempontból pontosan követhető adatértékelést tesz lehetővé, miközben nem híve a gyors kvantifikálásnak (Kuckartz, 2012-es művére hivatkozva). A szerző két alkalommal is utal arra, hogy ma már elengedhetetlen a szoftverrel támogatott kvalitatív adatelemzés, ezért érdemes lenne nagyobb figyelmet szentelni e kérdéskör oktatására akár doktori iskolák, akár más képzések keretében. Elfogadva ezt a felvetést, az egyéni felfedező tanulás erejében bízva, örömmel ajánlom a könyvet mindazoknak a kollégáknak, doktoranduszoknak, tanárjelölteknek, kutatóknak, akik diskurzus-központú értelmezésekre vállalkoznak. A kötetben bemutatott módszertani megközelítés egy sajátos értelmezési lehetőséget, logikát kínál, és egyben egy új perspektívát nyújt a szövegek jelentéshálózatának felderítéséhez.